

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-27>

Ірина Овчар

ORCID: 0009-0008-8310-170X

НЕЕЛЕКТОРАЛЬНІ ЧИННИКИ ЛЕГІТИМНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються неелекторальні чинники легітимності президента в умовах воєнного стану. Цілеспрямовано взято відносно вузький часовий проміжок, коли вибори провести неможливо, а легітимність влади щось має забезпечувати. До того ж в умовах неможливості організації електорального процесу неелекторальні чинники посилюються. Боротьба за владу, яка в політиків починається одразу після завершення виборів, в умовах військової небезпеки на певний час зробила з них державників, які мають думати про суспільство, державу.

Матеріал написаний за результатами дослідження, проведеного науковцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, і охоплює в комплексі всі владні інституції. У цій статті візьмемо з дослідження і проаналізуємо дані, які стосуються інституту президента. Для цього було визначено 10 інструментів, які передбачені Конституцією України і є його повноваженнями, а тому їх застосування не обмежується рамками правового режиму воєнного стану в Україні.

Опитування проводилося шляхом анкетування політологів, соціологів, правників, журналістів, державних управлінців, науковців тощо. Тобто тих осіб, які фахово долучені до суспільно-політичних процесів у країні та можуть надати оцінку подіям останніх років. Воно показало ставлення експертів до органів влади в розрізі забезпечення інституційної спроможності та виконання своїх функцій з врахуванням порядку денного й запитів суспільства. Власне такий емпіричний матеріал став основою для написання цієї статті.

Ключові слова: президент, повноваження, легітимність, вибори, рейтинги.

Вступ. Інтерес до питання про легітимність глави держави визначений внаслідок обставинами, за яких не відбулися чергові вибори глави держави в травні 2024 року [1]. До того часу в публічній площині було чимало дискусій про легітимність Володимира Зеленського на посаді президента понад термін, визначений Конституцією України. Причиною таких дискусій стали законодавчі прогалини. Адже **строки повноваження президента, визначені в статтях 103, 108 Конституції України, не містять чіткого складника.** Тому й з'являються різночитання норм. Стаття 103 визначає, що «президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років». Натомість у статті 108 зазначено, що «президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного президента України» [2].

Водночас єдиними підставами дострокового припинення є відставка, неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я, імпічмент і смерть. Але тоді легітимність розглядалася радше в контексті виборів (так звана електоральна легітимність). При цьому є ще чимало факторів, які сукупно визначають легітимність влади в міжвиборчий період (у так званий неелекторальний цикл). Саме про неелекторальні індикатори легітимності влади президента йтиметься в цьому матеріалі, адже вони забезпечують і правові, і політичні умови легітимності чинного президента. До того ж названі в дослідженні індикатори також вказують на ті напрями, які треба посилити для забезпечення рейтингів і перспектив бути обраним на наступних виборах. Причому цей контекст не про конкретну персону президента, а про вимоги експертного середовища до особи, яка претендуватиме на відповідну роль і статус.

Використовуючи в дослідженні тематичні групи, відповідно до підходу Р. Амоссі, рівні важливості й застосування інструментів легітимації автори поділили на: «нормативно-правові», «практично-інструментальні», «комунікативні» [3]. Щоб рухатись далі й аналізувати цифри, тут ще важливо пояснити, що під «легітимним політичним режимом» розуміємо систему зі значним (достатнім) рівнем підтримки та визнання громадянами діяльності владних структур (зокрема, президента), що гарантує дотримання законів і демократичних процедур [4]. Акцентуємо увагу на слові «демократичних», адже в Україні поки не змінювалася модель управління, попри окремі акценти на спробі використати елементи авторитарного правління й публічні дискусії.

Результати й обговорення. Інструменти опитування формувалися довкола трьох блоків: юридичної рамки, продукту діяльності й комунікативної складової. До першої групи належали питання щодо: своєчасного підписання законів або накладення вето; дотримання Конституції, законів і виконання рішень КСУ; кадрової політики (призначення і звільнення з посад); поваги до діяльності інших владних інституцій, дотримання їх автономності та забезпечення гарантій місцевого самоврядування. Другий блок містив питання про: забезпечення функцій головнокомандувача; дотримання ознак національної безпеки; взаємодію з міжнародними інституціями. І третій охоплював: роботу консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб; реагування на петиції, запити; використання інструментів е-демократії.

Загалом фокус уваги до інституту президента в умовах воєнного стану суттєво зріс. Адже чи не вперше суспільство, міжнародні партнери, інші представники влади на президента подивилися як на особу, від прийняття рішень якої залежить доля країни. Звісно, цей стан мав невеликі часові рамки і був спровокований більше емоціями і страхом. Але він зафіксував запит на лідерство і на розпорядження делегованими повноваженнями.

Отже, найважливішими інструментами легітимації, за визначенням респондентів, для інституту президента під час дії правового режиму воєнного стану, є «розробка політики національної безпеки (94,3 % опитаних вважають їх «радіше важливими» і «дуже важливими»), «ведення зовнішньополітичної діяльності» (93,9 %) та «дотримання Конституції України» (92 %).

Рис. 1. Слайд із дослідження ПІЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Рис. 2. Слайд із дослідження ШІЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Такі показники є цілком зрозумілими, оскільки пріоритетними викликами з лютого 2022 року стали чинники національної безпеки та зовнішньої політики, за що, власне, відповідає президент. І саме з того періоду, на думку опитаних експертів, президент нечасто використовував такі інструменти для підтримки власної легітимації: «демонстрація поваги до інших інституцій» (12 % опитаних), «реагування на петиції, звернення громадян» (22 %), «здійснення в межах Конституції кадрової політики» (24,4 %).

Домінуючою характеристикою частоти застосування інструментів легітимації є «іноді застосовуються» (до 45 % відповідей). Винятки становлять такі інструменти, як «ведення зовнішньополітичної діяльності», «розробка політики національної безпеки», «забезпечення функцій Головнокомандувача – понад 40 % експертів вважають, що ці інструменти легітимації застосовуються часто / постійно.

Якщо взяти сукупно, то від 22 до 54 % респондентів (залежно від інструменту) вважають, що глава держави не регулярно працює з використанням інструментів легітимації, які були предметом опитування. А від 3 до 35 % експертів (залежно від інструменту) вважають, що виокремлені практики легітимації зовсім не застосовуються президентом.

Попри те що це не критичний відсоток, він може доповнити формування антирейтингу в умовах посилення публічної діяльності опонентів і передчуття, а тим більше старту виборчих кампаній. Тобто в умовах, коли до неелекторальних інструментів доповниться електоральний. Тож є потреба опрацювати визначені інструменти для покращення їх показника.

Адже співвідношення досить помітне, особливо в тих індикаторах, які сприяють появі опонентів. Наприклад, повага до інших інституцій, а отже, політиків (публічних осіб), які їх очолюють; забезпечення належної кадрової політики; дотримання положень Конституції України. Це все показники відповідності фактора стримувань і противаг, якщо говорити політологічною мовою. Або використання кожним органом влади своїх обов'язків у межах функціонального призначення.

Такі показники також впливають і на державну політику загалом. Оскільки президент приймає рішення, підписує закони. І від того, наскільки його підтримують громадяни, формується підтримка державної політики. Поготів у сучасних умовах, коли фактично і уряд, і парламент працюють, орієнтуючись на Володимира Зеленського.

Рис. 3. Слайд із дослідження ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Рис. 4. Слайд із дослідження ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

А для громадян підтримка влади – це можливість довіряти; розуміти, що рішення приймаються в інтересах держави; бути впевненими в правильності (або безальтернативності) вибору й делегування повноважень; відчувати захищеність; мати певну гарантію стабільності; переконатися, що влада працює ефективно тощо. Довіру як «дуже сильний» / «досить сильний» інструмент назвали 74,4 % респондентів. А я нагадаю, що анкетування проходили експерти, які добре знають, що таке звичайна довіра і якою є політична довіра, як вона формується, особливо в конкурентному або несприятливому середовищі. Це та довіра, над якою політику треба працювати неупублічно, щоб отримати суспільне сприйняття.

Рис. 5. Слайд із дослідження ПІЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Важливою ця інформація є ще й тому, що інструменти неелекторальної легітимації мають застосовуватися не лише в умовах неможливості організації електорального процесу, але й увесь міжвиборчий період. По суті це час, про який політтехнологи кажуть, що наступні вибори починаються наступного дня, після встановлення результатів попередніх.

Висновки. Підсумовуючи дані дослідження щодо легітимності президента в умовах правового режиму воєнного стану, зазначимо, що фактично другий блок інструментів, а саме забезпечення функцій головнокомандувача; дотримання ознак національної безпеки; взаємодія з міжнародними інституціями, президентом відпрацьовується і це дає помітні результати під час оцінки забезпечення неелекторальних інструментів легітимації.

Але при цьому важливо посилити комунікаційні інструменти, які мають включати: пояснення й формування причинно-наслідкових зв'язків, бути передчасними (тобто випереджати події та можливі «вкиди» інших сторін, які не є учасниками процесів, але, знаючи про них, починають свої комунікаційні кейси), відповідати на запити аудиторії і часу (показовим у цьому контексті стане приклад з перемогою, до якої усі йдуть, але немає загального розуміння, що вона може / буде включати, і тим більше немає відповідей від президента, що для нього таке перемога, на які поступки і заради чого він готовий або неготовий іти, хто разом із ним у цьому процесі і чому тощо).

А також посилити дотримання юридичної рамки через своєчасне підписання законів або накладення вето; дотримання Конституції, законів і виконання рішень КСУ; кадрову політику (призначення та звільнення з посад); повагу до діяльності інших владних інституцій, дотримання їх автономності та забезпечення гарантій місцевого самоврядування. Цей кейс особливо актуальний через публічні й затяжні дискусії про можливу зміну Кабінету Міністрів України, яка нагромаджується низкою припущень щодо підбір кандидатів, їх відмову займати посади або приналежність до певних осіб Офісу президента тощо, які формують зайвий негатив, якого можна уникнути, забезпечивши вчасну, послідовну і зрозумілу комунікацію.

Бо всі ці фактори загалом впливають на прості, але такі важливі, речі: є довіра до президента і його дій або немає, підтримують громадяни озвучені ним політичні питання або ні, вважає міжнародна спільнота достатнім такий рівень сприйняття внутрішніх процесів, щоб реагувати ззовні, чи не вважає.

Література:

1. Овчар І. Конституційна весна: що означає легітимність інституту президента? URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/konstitutsijna-vesna-shcho-oznachaje-lehitimnist-institutu-prezidenta.html>
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Ruth Amossy. Constructing political legitimacy and authority in discourse. URL: <https://journals.openedition.org/aad/6398#tocto2n6>
4. Інструменти легітимації влади в період дії режиму воєнного стану. Дослідження. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf

References:

1. Ovchar I. Konstytutsiyana vesna: shcho oznachaye lehitymnist' instytutu prezydenta? [Constitutional spring: what does the legitimacy of the institution of the president mean?]. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/POLITICS/konstitutsijna-vesna-shcho-oznachaje-lehitimnist-institutu-prezidenta.html>
2. Konstytutsiya Ukrayiny, pryunyata na p'yatyi sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*. 1996. [The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996]. № 30. St. 141. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Rut Amosi. Constructing political legitimacy and authority in discourse. Retrieved from <https://journals.openedition.org/aad/6398#tocto2n6> [in English].
4. Instrumenty lehitymatsiyi vlady v period diyi rezhymu voyennoho stanu. Doslidzhennya [Instruments of legitimation of power during the period of martial law regime. Research]. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf

Iryna Ovchar. Non-electoral factors of the legitimacy of the president under the conditions of the legal regime of martial state

The article examines the non-electoral factors of the legitimacy of the president under martial law. A relatively narrow period of time is taken, when it is impossible to hold elections, and the legitimacy of the government must provide something. Moreover, in the conditions of the impossibility of organizing the electoral process, non-electoral factors increase. The struggle for power, which politicians begin immediately after the elections, in the conditions of military danger, for a certain time made them statesmen who should think about society, the state.

The material was written based on the results of research conducted by scientists of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, and includes all the power institutions in the complex. In this article, we will take from the research and analyze the data related to the presidential institute. For this, 10 instruments were defined, which are provided for by the Constitution of Ukraine and are his powers, and therefore their application is not limited to the framework of the legal regime of martial law in Ukraine.

The survey was conducted by polling political scientists, sociologists, lawyers, journalists, state managers, scientists, etc. That is, those persons who are professionally involved in social and political processes in the country and can provide an assessment of the events of recent years. It showed the attitude of experts to authorities in terms of ensuring institutional capacity and performance of their functions, taking into account the agenda and requests of society. Actually, such empirical material became the basis for writing this article.

Key words: *president, powers, legitimacy, elections, ratings.*

Відомості про автора:

Ірина Овчар – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.